

Het subjectief welbevinden van Gentse en Antwerpse scholieren met een verschillende levensbeschouwelijke overtuiging

Ad hoc onderzoeksnota januari 2013

LAURA JACOBS
Levens Instituut voor Criminologie
Katholieke Universiteit Leuven

Inleiding

Naar aanleiding van de bijdrage omtrent het subjectief welbevinden in het onderzoeksrapport 'Jong in Gent en Antwerpen' zal in deze ad hoc opdracht het welbevinden van Antwerpse en Gentse scholieren met een verschillende **levensbeschouwelijke overtuiging** geanalyseerd en besproken worden. We zullen nagaan of deze jongeren verschillen op vlak van hun gerapporteerd subjectief welbevinden. Aanvullend onderzoeken we welke factoren een rol spelen in het welbevinden van de onderscheiden levensbeschouwelijke groepen. Bij de analyses zal bijzondere aandacht uitgaan naar de woonomgeving van deze jongeren, namelijk een grootstedelijke context.

Het inleidend hoofdstuk van het onderzoeksrapport 'Jong in Gent en Antwerpen' schetst beide grootsteden uitvoerig op socio-demografisch vlak. Hierbij wordt onder meer vertrokken vanuit de vaststelling dat de bevolkingsgroei in beide grootsteden gekenmerkt wordt door twee tendensen, met name een toenemende diversiteit en een vergroening van de stedelijke inwoners. Zo zou in 2012 een op drie Antwerpenaren een andere dan de Belgische afkomst hebben, waarbij de Marokkaanse herkomst de meest omvangrijke blijkt te zijn, gevolgd door de Turkse origine. Ook in Gent spelen zich gelijkaardige fenomenen af. De vaakst voorkomende vreemde afkomst onder de Gentse bevolking is de Turkse, in rij gevolgd door de Bulgaarse en de Marokkaanse origine (cf. inleidend hoofdstuk eindrapport 'Jong in Gent en Antwerpen'). Wanneer we naar de etnische afkomst van onze onderzoeksgroep, bepaald aan de hand van de herkomst van de ouders, kijken dan valt op dat meer dan de helft van de Antwerpse jongeren een moeder en/of vader heeft die niet van Belgische afkomst is. De jongeren van Marokkaanse origine vormen de grootste groep onder de Antwerpse jeugd met een niet Belgische culturele oorsprong. In Gent liggen de verhoudingen anders: minstens 65% van de Gentse jongeren heeft een vader en/of moeder van Belgische afkomst. De jongeren van Turkse afkomst vormen de grootste migrantengroep onder de Gentse inwoners (cf. eindrapport 'Jong in Gent en Antwerpen'). Het behoeft geen betoog dat een aanzienlijk deel van de respondenten in de grootstedelijke JOP-monitor van allochtone afkomst is. De bevraagde jongeren groeien op in grootsteden die sterk aan verandering onderhevig zijn, zo kenmerken een grote multiculturaliteit en een toenemende vergroening beide steden. De grootstedelijke JOP-monitor is een uitgelezen instrument om het gedrag, de houdingen en eerder gevoelsmatige aspecten van jongeren woonachtig in de grootstad te onderzoeken. In deze bijdrage zijn we in het bijzonder geïnteresseerd in het welbevinden van de jongeren. Hoe gelukkig voelt de Antwerpse en Gentse jeugd zich en in welke mate speelt afkomst een rol voor het gerapporteerd welbevinden van deze jongeren? We hebben aandacht voor het welbevinden van allochtone en autochtone jongeren uit Antwerpen en Gent.

Verschillende onderzoekers geven in dit verband aan dat niet de afkomst op zich, maar de mate waarin men zich identificeert met deze afkomst van belang is voor het welzijn (Hooge, Decaluwé & Goossens, 2000; Elchardus & Smits, 2002; Cops, Op de Beeck, Pleysier & Put, 2012). Deze onderstelling vindt zijn oorsprong in het sociologisch gedachtegoed van Durkheim, die de mate van sociale cohesie, de sterkte van de levensbeschouwelijke overtuiging verbindt met het welzijn van het individu. Religie en de

bijhorende (hulp)middelen beschikbaar dankzij de identificatie met een levensbeschouwelijke groep, zoals het ervaren van sociale steun, blijken immers sociale determinanten te zijn van het welbevinden (Maselko, Hughes & Cheney, 2011). We vertrekken in deze bijdrage vanuit dezelfde veronderstelling en onderzoeken of de (mate van) identificatie met een levensbeschouwelijke groep van belang is voor het gerapporteerd subjectief welbevinden van Antwerpse en Gentse leerlingen. In eerste instantie bestuderen we eventuele verschillen in het welbevinden tussen deze groepen van jongeren, in tweede instantie gaan we na welke determinanten inspelen op het gerapporteerd subjectief welbevinden.

Voor de onderverdeling van jongeren in cultureel-religieuze groepen zijn verschillende mogelijkheden voorhanden. Zo kan een onderscheid op basis van nationaliteit of afkomst van de ouders gemaakt worden. We opteren er in deze bijdrage echter voor om de jongeren in te delen op basis van hun levensbeschouwelijke of religieuze overtuiging. We vertrekken immers vanuit de idee dat niet de afkomst op zich, maar de mate van identificatie met een bepaalde groep van belang is. De grootstedelijke JOP-monitor bevat een schaal die de jongeren vraagt hoe ze zichzelf zouden omschrijven op godsdienstig of levensbeschouwelijk gebied. De antwoordmogelijkheden laten jongeren toe om zichzelf sterk of gematigd met bepaalde groepen te identificeren (tabel 1).

Tabel 1. Levensbeschouwelijke overtuiging van Antwerpse en Gentse leerlingen uit het secundair onderwijs (in absolute aantallen en percentages)

Hoe zou je jezelf omschrijven op godsdienstig of levensbeschouwelijk vlak?	Antwerpen		Gent		Antwerpen en Gent	
	N	%	N	%	N	%
...een gelovig katholiek, en ik ga regelmatig naar de kerk	44	2.1	28	1.7	72	1.9
...een gelovig katholiek, maar ik ga niet zo vaak naar de kerk	274	12.9	265	15.7	539	14.1
...een gelovig protestant, en ik ga regelmatig naar de kerk	44	2.1	17	1.0	61	1.6
...een gelovig protestant, maar ik ga niet zo vaak naar de kerk	23	1.1	17	1.0	40	1.0
...iemand die twijfelt, maar ik ben toch min of meer christelijk	245	11.5	217	12.9	462	12.1
...een gelovig moslim, en ik houd me strikt aan de geloofsregels	392	18.4	239	14.2	631	16.5
...een gelovig moslim, maar ik houd me niet strikt aan de geloofsregels	300	14.1	173	10.3	473	12.4
...iemand die twijfelt, maar ik ben toch min of meer moslim	28	1.3	11	.7	39	1.0
...een gelovige jood en ik houd me strikt aan de geloofsregels	3	.1	1	.1	4	.1
...een gelovige jood, maar ik houd me niet strikt aan de geloofsregels	4	.2	2	.1	6	.2
...iemand die twijfelt, maar ik ben toch min of meer joods	1	0	1	.1	2	.1

...vrijzinnig (humanisme, zedenleer, moraal)	217	10.2	238	14.1	455	11.9
...niet gelovig	371	17.4	317	18.8	688	18.0
Alles wat met godsdienst te maken heeft, interesseert mij niet	101	4.7	100	5.9	201	5.3
Andere: (vul in)	84	3.9	60	3.6	144	3.8
Totaal	2131	100.0	1686	100.0	3817	100.0
Missing	23		38		61	
Totaal	2154		1724		3878	

Bron: JOP-monitor Antwerpen-Gent (2012)

Tabel 1 toont dat bijna een op drie Antwerpse jongeren zich moslim beschouwt en al dan niet de geloofsregels strikt opvolgt, zij vormen zo ook de grootste geloofsgemeenschap van de stad. In Gent omschrijft een op vier jongeren zich als moslim, maar de grootste geloofsgemeenschap wordt hier gevormd door jongeren die zichzelf twijfelend christelijk of gelovig katholiek (30%) noemen. In beide steden geeft een aanzienlijk deel van de jongeren, namelijk 35%, aan ongelovig te zijn (vrijzinnig en ongelovig 30% en onverschillig 5%). De protestantse en zeker de joodse jongeren vormen in beide steden zeer kleine subgroepen, respectievelijk 2.6 en .4%, en zullen daarom niet opgenomen worden in de verdere analyses.

Tabel 1 verdeelt de bevraagde jongeren onder in talrijke cultureel-religieuze of levensbeschouwelijke groepen. Voor de hanteerbaarheid en overzichtelijkheid van de gegevens kiezen we ervoor om deze schaal te hercoderen en af te slanken tot vijf groepen, waarvan de absolute aantallen telkens voldoende groot zijn om zinvolle analyses op uit te kunnen voeren. Tabel 2 geeft een overzicht van de levensbeschouwelijke groepen die onderscheiden worden: jongeren die aangeven gelovig katholiek te zijn, jongeren die twijfelen, maar zich toch min of meer christen noemen, jongeren die zich als moslim omschrijven en strikt de geloofsregels respecteren, jongeren die moslim zijn maar de regels niet altijd even goed opvolgen, en tot slot jongeren die aangeven ongelovig te zijn, met name zij die vrijzinnig of ongelovig zijn of onverschillig staan tegenover religie. Zoals eerder gezegd, en gelet op hun kleine absolute aantallen, worden de protestantse en de joodse groep buiten beschouwing gelaten.

Uit tabel 2 blijkt dat een omvangrijk deel van de Antwerpse en Gentse jongeren aangeeft ongelovig te zijn (35%). De grootste geloofsgemeenschap wordt gevormd door de groep van jongeren die zich moslim beschouwt en strikt de geloofsregels respecteert (16%) en de groep katholieke jongeren (16%). Tot de groep van moslims die hun geloof op een minder rigide manier beleeft, behoort 12% van de bevraagde jongeren. Eveneens 12% van de jongeren twijfelt, maar identificeert zich toch eerder met het christelijke geloof. Anders bekeken vereenzelvigd bijna de helft van de Antwerpse en Gentse jeugd zich in sterke mate met een geloofsovertuiging (katholiek en moslim). Een goede 10% identificeert slechts in minder mate met het christendom en maar liefst 35% van de jongeren geeft aan zich niet te identificeren met een bepaalde geloofsovertuiging. Deze laatste groep beschouwt zich als ongelovig of staat onverschillig tegenover religie. 9% van de respondenten kan niet ondergebracht worden in een van bovenstaande groepen. De verdeling in levensbeschouwelijke groepen is grotendeels gelijkaardig voor de

jongeren uit Antwerpen en Gent. De moslimjongeren (al dan niet strikt) zijn echter wel talrijker vertegenwoordigd in Antwerpen (32%) dan in Gent (24%).

Tabel 2. Percentage en absolute aantallen Antwerpse en/of Gentse jongeren onderverdeeld naar levensbeschouwelijke overtuiging

	Antwerpen		Gent		Antwerpen en Gent	
	N	%	N	%	N	%
Gelovig katholiek	318	14.8	293	17.0	611	15.8
Christelijk twijfelend	245	11.4	217	12.6	462	11.9
Ongelovig	689	32.0	655	38.0	1344	34.7
Niet strikte moslims	300	13.9	173	10.0	473	12.2
Strikte moslim	392	18.2	239	13.9	631	16.3
Andere ¹	210	9.7	147	8.5	357	9.2
Totaal	2154	100	1724	100	3878	100

Bron: JOP-monitor Antwerpen-Gent (2012)

In wat volgt schetsen we een nauwkeurig beeld van het subjectief welbevinden van Antwerpse en Gentse scholieren onderverdeeld naargelang hun levensbeschouwelijke overtuiging. Naast deze beschrijvende analyses zullen we in tweede instantie significante verschillen in het welbevinden tussen deze groepen toetsen. In een tweede luik onderzoeken we vervolgens welke factoren inspelen op het subjectief welbevinden van deze jongeren.

Het subjectief welbevinden onderzocht bij Antwerpse en Gentse scholieren met een verschillende levensbeschouwelijke overtuiging

Een eerste beschrijving van het subjectief welbevinden

In de grootstedelijke JOP-monitor wordt het subjectief welbevinden van Antwerpse en Gentse jongeren gemeten aan de hand van drie welzijnsindicatoren, namelijk het zelfwaardegevoel, het toekomstperspectief en de levenstevredenheid op algemeen en op fysiek vlak. Deze opdeling in drie indicatoren is gebaseerd op de gangbare literatuur en op de voorgaande JOP-monitors (Huysmans, 2007; Lucas, 2007; Op de Beeck, 2010). Het zelfwaardegevoel, de affectieve component van het welbevinden, slaat op de evaluatieve bedenkingen die een persoon heeft over zichzelf en bepaalt hoe waardevol men zichzelf ervaart als persoon (Vasconcellos, 1989; Op de Beeck, 2009). Het toekomstperspectief verwijst naar de verwachtingen die iemand heeft over de toekomst en is een tweede relevante indicator voor het welbevinden. De gekoesterde

¹ Onder de groep 'andere' vallen jongeren die zichzelf op levensbeschouwelijk gebied omschrijven als jood, protestant of zichzelf nog een andere geloofsovertuiging toemeten. De absolute percentages van deze subgroepen zijn afzonderlijk zo klein, dat ze niet betekenisvol geïnterpreteerd kunnen worden. In de verdere analyses zullen ze dan ook buiten beschouwing gelaten worden.

toekomstverwachtingen geven iemand immers een gevoel van betekenis en zijn emotioneel geladen (Op de Beeck, 2010; Cops et al., 2012). Levenstevredenheid, tot slot, wordt beschouwd als de cognitieve component van het welbevinden en verwijst naar de mate waarin men tevreden is met zichzelf en met andere levensaspecten (Op de Beeck, 2010). De drie indicatoren samen genomen laten toe een goede inschatting van het algemeen welbevinden te maken. We spreken over het 'subjectief' welbevinden omdat de beleving en de ervaring van de bevroagde jongeren centraal staan. Hieronder schetsen we een beeld van het subjectief welbevinden van Gentse en Antwerpse scholieren, onderverdeeld in vijf cultureel-religieuze groepen. Hiertoe beschrijven we voor elke levensbeschouwelijke groep de frequentieverdelingen van de drie bevroagde welzijnsindicatoren. We opteren ervoor om de Gentse en Antwerpse jongeren als een groep te beschouwen en de resultaten niet voor de twee groepen afzonderlijk te bespreken. De gemiddelde scores van de Antwerpse en Gentse jongeren op de gemeten welzijnsindicatoren blijken immers niet significant van elkaar te verschillen (cf. onafhankelijke t-testen zie bijlage tabel 1).

Zelfwaardegevoel

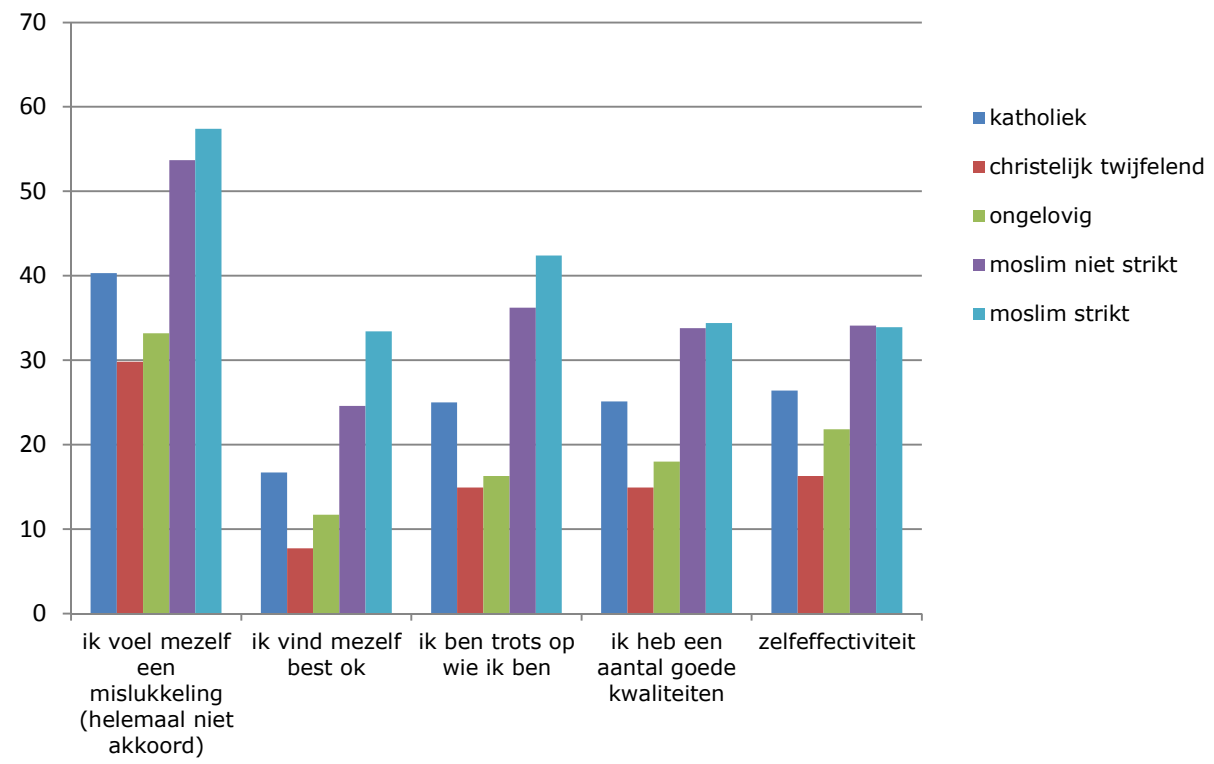
Het zelfwaardegevoel, de affectieve component van het subjectief welbevinden, wordt gemeten aan de hand van vijf items. Deze items peilen naar het beeld dat de jongeren op emotioneel niveau van zichzelf hebben, hun gevoel van eigenwaarde. Tabel 3 geeft het percentage jongeren per levensbeschouwelijke groep weer dat helemaal akkoord gaat met de stellingen die peilen naar het zelfwaardegevoel. Uit tabel 3 leiden we af dat over het algemeen de jongeren die aangeven ongelovig of twijfelend christelijk te zijn, zich het minst positief uitlaten over de zelfwaarderingsitems. De jongeren die zich sterk identificeren met hun geloofsovertuiging (katholiek of moslim) lijken op het eerste gezicht vaker helemaal akkoord te gaan met de items, waarbij de moslimjongeren nog hoger scoren dan de katholieke jongeren. Grafiek 1 stelt de resultaten uit tabel 3 visueel voor.

Tabel 3. Percentage Gentse en Antwerpse scholieren dat helemaal akkoord gaat met stellingen omtrent het zelfwaardegevoel onderverdeeld in cultureel-religieuze groepen

	Gelovig katholiek (N=611)	Twijfelend christelijk (N=462)	Ongelovig (N=1344)	Moslim niet strikt (N=473)	Moslim strikt (N=631)
Algemeen genomen voel ik mezelf eigenlijk een mislukkeling	1.7	.9	1.9	2.6	1.5
Ik vind mezelf best oké	16.7	7.7	11.7	24.6	33.4
Ik vind dat ik trots kan zijn op wie ik ben	25.0	14.9	16.3	36.2	42.4
Ik vind dat ik een aantal goede kwaliteiten heb	25.1	14.9	18.0	33.8	34.4
Ik ben in staat om problemen en uitdagingen aan te gaan (=zelfeffectiviteit)	26.4	16.3	21.8	34.1	33.9

Bron: JOP-monitor Antwerpen-Gent (2012)

Grafiek 1. Percentage Gentse en Antwerpse scholieren dat helemaal akkoord gaat met stellingen omtrent het zelfwaardegevoel onderverdeeld in levensbeschouwelijke groepen

Toekomstperspectief

Het toekomstperspectief, een belangrijke component van het subjectief welbevinden, wordt in de JOP-monitor gemeten door middel van vijf items. Deze items gaan na hoe de jongeren tegenover hun toekomst staan en hoe positief zij deze toekomst inschatten. Tabel 4 rapporteert het percentage jongeren per levensbeschouwelijke groep dat helemaal akkoord gaat met de stellingen omtrent het toekomstperspectief, grafiek 2 stelt de resultaten visueel voor. Sommige items worden voor de leesbaarheid van de grafiek omgedraaid zodat alle items in dezelfde richting wijzen en peilen naar een positieve inschatting van de toekomst. In tabel 4 worden de items in hun oorspronkelijke vorm weergegeven. Uit de grafiek blijkt dat jongeren die zich in sterke mate identificeren met hun geloofsovertuiging hun toekomst het meest positief inschatten, waarbij moslimjongeren over het algemeen nog beter scoren dan de katholieke jongeren. Wanneer we daarentegen de resultaten uit de tabel interpreteren dan bemerken we dat de moslimjongeren ook met de items die peilen naar een negatief toekomstperspectief (vb. 'Mij lijkt de toekomst vaak hopeloos') het vaakst helemaal akkoord gaan.

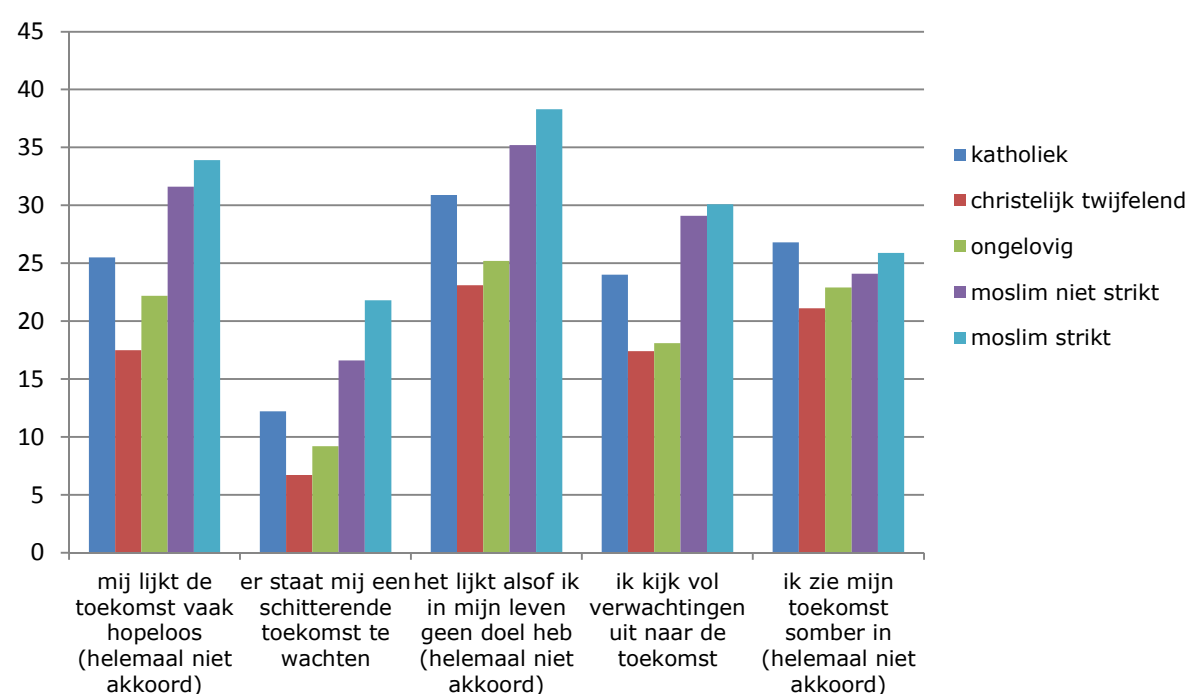
Tabel 4. Percentage Antwerpse en Gentse scholieren dat helemaal akkoord gaat met stellingen omtrent het toekomstperspectief, naar de verschillende cultureel-religieuze groepen

	Gelovig	Twijfelend	Ongelovig	Moslim	Moslim
--	---------	------------	-----------	--------	--------

	katholiek (N=611)	christelijk (N=462)	(N=1344)	niet strikt (N=473)	strikt (N=631)
Mij lijkt de toekomst vaak hopeloos	2.2	1.5	2.3	5.7	4.2
Ik ben er zeker van dat mij een schitterende toekomst te wachten staat	12.2	6.7	9.2	16.6	21.8
Het lijkt alsof ik in mijn leven geen doel heb	1.2	1.8	2.0	5.7	3.9
Ik kijk vol verwachting uit naar de toekomst	24.0	17.4	18.1	29.1	30.1
Ik zie mijn toekomst vaak somber in	1.8	1.6	1.7	5.5	5.1

Bron: JOP-monitor Antwerpen-Gent (2012)

Grafiek 2. Percentage Gentse en Antwerpse scholieren dat helemaal (niet) akkoord gaat met stellingen omtrent het positief toekomstperspectief onderverdeeld in cultureel-religieuze groepen

Levenstevredenheid

De derde en laatste indicator op basis waarvan het subjectief welbevinden wordt ingeschat, is levenstevredenheid. Deze indicator verdelen we onder in twee deeldomeinen: 'tevredenheid met algemene aspecten van het leven' en 'tevredenheid met fysieke aspecten'. Zo wordt gepeild naar de mate waarin de jongeren tevreden zijn met de eigen uiterlijke kenmerken, bijvoorbeeld gewicht of gezondheid, en naar de mate waarin zij tevreden zijn met meer algemene en sociale levensaspecten, zoals het huis waarin ze wonen of de sociale contacten die zij met familie en vrienden onderhouden. Tabel 5 en grafiek 3 geven de scores van de onderscheiden levensbeschouwelijke groepen op deze deeldomeinen weer. Op het eerste gezicht lijken de jongeren die zich sterk identificeren met hun geloof de grootste tevredenheid te rapporteren met de

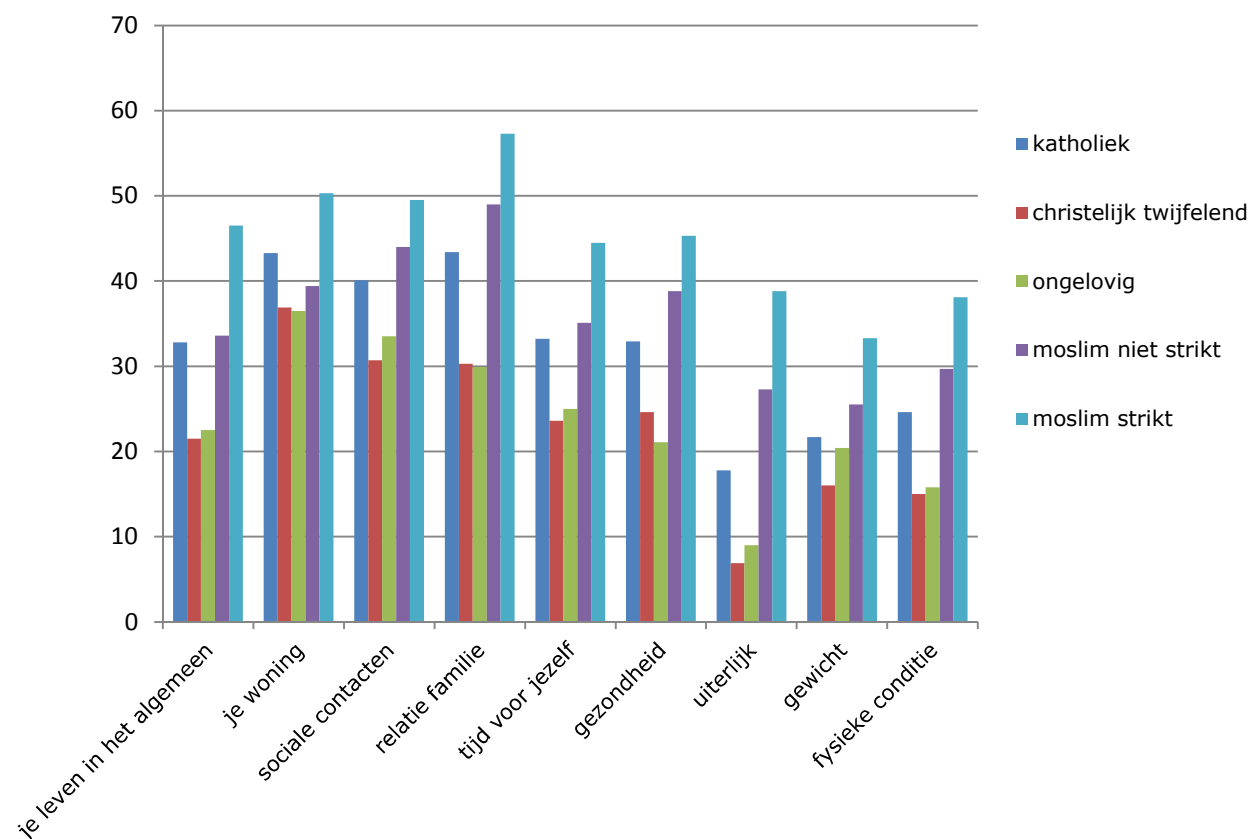
bevraagde algemene en fysieke levensaspecten, waarbij de moslimjongeren nog hoger scoren dan de katholieke jongeren. Binnen de groep moslimjongeren scoren de strikt gelovigen hoger dan de niet strikt gelovigen. De twijfelend christelijke en ongelovige jongeren behalen op deze items de laagste scores. Wanneer we de scores van de jongeren op algemene en fysieke tevredenheid vergelijken, dan valt een verschil op: elke levensbeschouwelijke groep behaalt een frappant lagere score op de items die naar fysieke tevredenheid peilen. Voor de moslimjongeren is dit verschil echter minder uitgesproken.

Tabel 5. Percentage Antwerpse en Gentse scholieren, onderverdeeld in levensbeschouwelijke groepen dat heel tevreden is met stellingen omtrent algemene en fysieke levenstevredenheid

Hoe tevreden ben je met...	Gelovig katholiek (N=611)	Twijfelend christelijk (N=462)	Ongelovig (N=1344)	Moslim niet strikt (N=473)	Moslim strikt (N=631)
<i>Algemene aspecten</i>					
Je leven in het algemeen	32.8	21.5	22.5	33.6	46.5
Je woning	43.3	36.9	36.5	39.4	50.3
Sociale contacten met vrienden en kennissen	40.1	30.7	33.5	44.0	49.5
Relatie met familie	43.4	30.3	29.9	49.0	57.3
Tijd voor jezelf en persoonlijke interesses	33.2	23.6	25.0	35.1	44.5
<i>Fysieke aspecten</i>					
Je gezondheid	32.9	24.6	21.1	38.8	45.3
Je uiterlijk	17.8	6.9	9.0	27.3	38.8
Je gewicht	21.7	16.0	20.4	25.5	33.3
Je fysieke conditie	24.6	15.0	15.8	29.7	38.1

Bron: JOP-monitor Antwerpen-Gent (2012)

Grafiek 3. Percentage Gentse en Antwerpse scholieren, onderverdeeld in cultureel-religieuze groepen, dat heel tevreden is met stellingen betreffende de algemene en fysieke tevredenheid

Samenvattend kunnen we besluiten dat er zich op het eerste gezicht verschillen voordoen tussen de onderscheiden levensbeschouwelijke groepen wat betreft het gerapporteerd subjectief welbevinden: jongeren die zich in (sterke mate) identificeren met hun geloofsovertuiging lijken een hoger zelfwaardegevoel te hebben, een grotere tevredenheid op algemeen en op fysiek vlak te rapporteren en positievere toekomstverwachtingen te koesteren dan jongeren die zich niet of in minder sterke mate identificeren met een geloofsovertuiging. Opvallend is dat de moslimjongeren, en in het bijzonder de strikt gelovige groep, geregeld hoger scoren op de items van de onderscheiden welzijnsindicatoren in vergelijking met alle andere jongeren.

Op basis van bovenstaande frequentieverdelingen en grafieken kunnen we louter verschillen tussen de onderscheiden groepen bespeuren. Eenduidige uitspraken over de betekenisvolheid van deze verschillen zijn niet mogelijk. Daarom zullen we in het volgende deel variantieanalyses (One-way ANOVA) uitvoeren om zo significante en betekenisvolle verschillen tussen de levensbeschouwelijke groepen op vlak van het subjectief welbevinden bloot te leggen. Voor deze analyses werken we niet langer met de afzonderlijke items, maar gebruiken we de somschalen (score 0 - 100) van de welzijnsindicatoren. Daarnaast construeren we een gecombineerde schaal 'subjectief welbevinden', die de somschaal van de vier welzijnsindicatoren (zelfwaardering, negatief toekomstperspectief, tevredenheid met algemene en met fysieke aspecten) vormt. In het rapport 'Jong in Gent en Antwerpen' werd reeds nagegaan of dergelijke gecombineerde somschaal gebruikt kon worden (cf. Eindrapport 'Jong in Gent en Antwerpen'). De tweede orde factoranalyse identificeerde wel degelijk een achterliggend concept en de Cronbach α verzekert de sterke interne samenhang van deze schaal (cf. bijlage tabel 2 en 3).

Op zoek naar betekenisvolle verschillen in het subjectief welbevinden tussen cultureel-religieuze groepen

De mate waarin het zelfwaardegevoel, het toekomstperspectief, de levenstevredenheid en het algemeen subjectief welbevinden van Antwerpse en Gentse scholieren varieert naar gelang van levensbeschouwelijke overtuiging werd nagegaan aan de hand van variantieanalyses (One-way ANOVA). Tabel 6 toont dat de levensbeschouwelijke verschillen in elk van de vier welzijnsindicatoren significant zijn. Er worden dus betekenisvolle verschillen teruggevonden tussen de groepen wat betreft zelfwaardering ($F=10.11$, $p<.001$), negatief toekomstperspectief ($F=3.05$, $p<.01$), algemene ($F=21.92$, $p<.001$) en fysieke ($F=35.88$, $p<.001$) tevredenheid. Ook de levensbeschouwelijke verschillen in de gecombineerde somschaal 'subjectief welbevinden' zijn significant ($F=24.13$, $p<.001$).

Tabel 6. Verschillen in de welzijnsindicatoren (gemiddelde scores, somschaal 0 tot 100) tussen de onderscheiden levensbeschouwelijke groepen van Antwerpse en Gentse jongeren

	Gelovig katholiek	Christelijk twijfelend	Ongelovig	Moslim niet strikt	Moslim strikt	F-toets
Zelfwaardering	74.29	71.14	71.33	74.66	76.04	10.112***
Neg.toekomstperspectief	29.52	31.57	32.45	31.19	30.37	3.051**
Tevredenheid algemeen	79.55	75.98	75.57	78.56	82.94	21.921***
Tevredenheid fysiek	68.90	64.24	64.63	71.40	76.72	35.877***
Subj. welbevinden	73.46	69.78	69.75	73.63	76.42	24.134***

* $p<.05$; ** $p<.01$, *** $p<.001$; Bron: JOP-monitor Antwerpen-Gent (2012)

Om de precieze verschillen tussen de levensbeschouwelijke groepen te kunnen identificeren en interpreteren werden post-hoc testen (Bonferroni en Games Howell vergelijking²) uitgevoerd. Deze testen maken een paarsgewijze vergelijking tussen de groepen om te achterhalen waar de afwijkingen precies voorkomen (zie tabel 7).

Tabel 7. Post-hoc analyses van de gemiddelden op de welzijnsindicatoren tussen de verschillende levensbeschouwelijke groepen van Antwerpse en Gentse jongeren

		Tevreden	Tevreden	Zelfwaardering	Neg.	Subj.
--	--	----------	----------	----------------	------	-------

² De Bonferroni test maakt een paarsgewijze vergelijking tussen de categorieën om te achterhalen waar de afwijkingen in gemiddelden voorkomen. Per paar van gemiddelden wordt de nulhypothese van gelijke gemiddelden getest. Lage probabiliteitswaarden wijzen erop dat de verschillen significant zijn en dat de nulhypothese verworpen kan worden. Deze test kan enkel gebruikt worden als de onderstelling van gelijke varianties opgaat, wat enkel het geval is voor 'tevredenheid fysiek'. Voor de andere welzijnsindicatoren gaat de onderstelling van gelijk varianties niet op. We gebruiken in deze gevallen de Games-Howell test, waarvan het principe gelijkaardig is aan de Bonferroni test.

		Fysiek	Algemeen		toekomst	welbevinden
Referentiegroep	Verg. groep	Gem. verschil	Gem. verschil	Gem. verschil	Gem. verschil	Gem. verschil
Katholiek	Christelijk twijfelend	4.66**	3.57**	3.15**	-2.05 (n.s.)	3.68***
	Ongelovig	4.27***	3.98***	2.97**	-2.93**	3.71***
	Moslim niet strikt	-2.50 (n.s.)	.99 (n.s.)	-.37 (n.s.)	-1.69 (n.s.)	-.17 (n.s.)
	Moslim strikt	-7.82***	-3.39**	-1.75 (n.s.)	-.85 (n.s.)	-2.96**
Christelijk twijfelend	Katholiek	-4.66**	-3.57**	-3.15**	2.05 (n.s.)	-3.68***
	Ongelovig	-.40 (n.s.)	.41 (n.s.)	-.19 (n.s.)	-.88 (n.s.)	.03 (n.s.)
	Moslim niet strikt	-7.16***	-2.58 (n.s.)	-3.52*	.38 (n.s.)	-3.85**
	Moslim strikt	-12.48***	-6.96***	-4.90***	1.20 (n.s.)	-6.64***
Ongelovig	Katholiek	-4.27***	-3.98***	-2.97**	2.93**	-3.71***
	Christelijk twijfelend	.40 (n.s.)	-.41 (n.s.)	.19 (n.s.)	.88 (n.s.)	-.03 (n.s.)
	Moslim niet strikt	-6.76***	-2.99*	-3.34*	1.26 (n.s.)	-3.89***
	Moslim strikt	-12.09***	-7.37***	-4.72***	2.08 (n.s.)	-6.67***
Moslim niet strikt	Katholiek	2.50 (n.s.)	-.99 (n.s.)	.37 (n.s.)	1.67 (n.s.)	.17 (n.s.)
	Christelijk twijfelend	7.16***	2.58 (n.s.)	3.52*	-.38 (n.s.)	3.85**
	Ongelovig	6.76***	2.99*	3.34*	-1.26 (n.s.)	3.89***
	Moslim strikt	-5.32***	-4.38**	-1.38 (n.s.)	.82 (n.s.)	-2.79*
Moslim strikt	Katholiek	7.82***	3.39**	1.75 (n.s.)	.85 (n.s.)	2.96**
	Christelijk twijfelend	12.48***	6.96***	4.90***	-1.20 (n.s.)	6.64***
	Ongelovig	12.09***	7.37***	4.72***	-2.08 (n.s.)	6.67***
	Moslim niet strikt	5.32***	4.38**	1.38 (n.s.)	-.82 (n.s.)	2.79*

*p<.05; **p<.01, ***p<.001

Bron: JOP-monitor Antwerpen-Gent (2012)

Uit tabel 7 leiden we af dat jongeren die zich (in sterke mate) identificeren met een levensbeschouwelijke groep (moslim al dan niet strikt, katholiek) relatief gezien het hoogste zelfwaardegevoel rapporteren en onderling niet van elkaar verschillen. De jongeren die aangeven christelijk twijfelend of ongelovig te zijn, behalen gelijkaardige scores en blijken, vergeleken met alle andere jongeren, het laagste gevoel van eigenwaarde te hebben. Wat betreft het negatief toekomstperspectief verschillen enkel

de gelovig katholieke en de ongelovige jongeren significant van elkaar. De eerste groep staat vergeleken met de laatste minder negatief tegenover de toekomst. Verder bestaan er geen verschillen tussen de levensbeschouwelijke groepen wat betreft de gerapporteerde negatieve toekomstverwachtingen. Jongeren die zich als strikte moslim omschrijven, rapporteren de grootste tevredenheid met de bevraagde algemene levensaspecten gevolgd door de katholieke en niet strikte moslimjongeren. De ongelovige of twijfelend christelijke jongeren blijken het minst tevreden met de algemene levensaspecten. Ook op vlak van tevredenheid met fysieke aspecten bemerken we eenzelfde patroon: jongeren die zich (in sterke mate) identificeren met een religieuze groep behalen een hogere score dan de twijfelend christelijke of ongelovige jongeren, waarbij de strikte moslimjongeren nog hoger scoren dan de katholieke en niet strikte moslimjongeren. Een paarsgewijze vergelijking van de gemiddelde scores op de somschaal 'subjectief welbevinden' bevestigt het beeld dat hierboven geschetst wordt: jongeren die zich in sterke mate identificeren met hun geloof rapporteren een hoger welbevinden, waarbij de strikte moslimjongeren de hoogste score behalen, gevolgd door de katholieke en de niet strikte moslimjongeren (deze laatste twee groepen verschillen onderling niet van elkaar). De twijfelend christelijke en ongelovige jongeren verschillen onderling niet wat betreft het gerapporteerde subjectief welbevinden en blijken, vergeleken met de andere jongeren, het minst goed in hun vel te zitten.

Samenvattend kunnen we besluiten dat een sterke identificatie op vlak van levensbeschouwing (zowel katholiek als moslim) over het algemeen blijkt samen te vallen met een hoger gerapporteerd subjectief welbevinden. Jongeren die twijfelen over hun levensbeschouwelijke overtuiging of zich niet wensen te identificeren met een cultureel-religieuze groep blijken minder goed in hun vel te zitten. In het volgende deel onderzoeken we de factoren die een rol spelen bij het subjectief welbevinden van de onderscheiden levensbeschouwelijke groepen.

Beïnvloedende factoren van het subjectief welbevinden bij de verschillende levensbeschouwelijke groepen

In wat volgt gaan we op zoek naar factoren die van invloed zijn op het subjectief welbevinden van jongeren met een verschillende levensbeschouwelijke overtuiging. We onderzoeken of er verschillen te onderkennen zijn tussen de onderscheiden cultureel-religieuze groepen. Omdat het erg omslachtig is voor elke afzonderlijke welzijnsindicator een aparte analyse uit te voeren, zullen we enkel de gecombineerde somschaal van de vier welzijnsindicatoren, 'subjectief welbevinden', gebruiken. Hierboven werd reeds aangegeven dat een tweede orde factoranalyse op de welzijnsindicatoren een achterliggend concept identificeerde en dat deze schaal een goede interne samenhang vertoonde (Cronbach $\alpha = .78$, cf. bijlage tabel 2 en 3).

Met behulp van multivariate analyses proberen we factoren die het subjectief welbevinden beïnvloeden en mogelijke verschillen hierin tussen de onderscheiden levensbeschouwelijke groepen te identificeren. We maken gebruik van een hiërarchisch lineair regressiemodel waarin blokken variabelen stapsgewijs aan het model worden

toegevoegd. Hierdoor is het mogelijk de relatieve bijdrage van elke blok tot de totale verklaringskracht van het model te bepalen. Op deze manier kunnen we nagaan wat de relatieve samenhang van de opgenomen variabelen met het subjectief welbevinden is en of hierin verschillen te onderscheiden zijn tussen de levensbeschouwelijke groepen. Voor de concrete opbouw van het model baseren we ons op het meervoudig lineair regressiemodel zoals opgesteld in het betreffende hoofdstuk van het eindrapport 'Jong in Gent en Antwerpen' (cf. bijlage tabel 4). In dit regressiemodel worden stapsgewijs vier blokken aan het model toegevoegd. In deze bijdrage voeren we voor elke onderscheiden levensbeschouwelijke groep een gelijkaardige regressieanalyse uit. Bijkomend voegen we een vijfde blok toe aan het regressiemodel, dat variabelen omvat die peilen naar de kwaliteit van betekenisvolle relaties (cf. infra).

Levensbeschouwing en afkomst werden in het oorspronkelijk regressiemodel (cf. bijlage tabel 4) gecombineerd in de onafhankelijke variabele 'etnisch-religieuze afkomst'. Deze variabele heeft slechts drie antwoordcategorieën: autochtoon, allochtoon niet moslim en allochtoon moslim. In dit hoofdstuk zijn we niet geïnteresseerd in de afkomst op zich, maar in de mate van identificering met deze afkomst. Hiertoe hebben we de variabele 'levensbeschouwelijke overtuiging' geconstrueerd, die vijf groepen omvat (gelovig katholiek, christelijk twijfelend, ongelovig, moslim niet strikt en moslim strikt) en die toelaat nauwkeuriger te differentiëren tussen de jongeren. Vooraleer we per levensbeschouwelijke groep de lineaire regressieanalyse uitvoeren, bekijken we wat er in het oorspronkelijk regressiemodel gebeurt als we de variabele 'etnisch-religieuze afkomst' (met drie categorieën) vervangen door 'levensbeschouwelijke overtuiging' (met vijf categorieën). Voor de resultaten verwijzen we naar tabel 5 opgenomen in de bijlage. Hier volstaan we met de vaststelling dat er inhoudelijk weinig aan het regressiemodel wijzigt, de totale verklaringskracht van het finale model is vergelijkbaar. Ook de effecten van de individuele voorspellers zijn in beide modellen gelijkaardig. We merken op dat zowel etnisch-religieuze afkomst als levensbeschouwelijke overtuiging samenhangt met subjectief welbevinden, in die zin dat allochtone moslimjongeren een hoger welbevinden rapporteren dan autochtone jongeren en dat jongeren die zich in sterke mate identificeren met een levensbeschouwelijke overtuiging (katholiek of moslim) een hoger welbevinden rapporteren dan jongeren die aangeven ongelovig te zijn of niet helemaal zeker zijn van hun identificering met het christelijke geloof. In wat volgt zullen we voor elke levensbeschouwelijke groep afzonderlijk een identieke meervoudige lineaire regressieanalyse uitvoeren.

Deze regressiemodellen zijn opgebouwd uit vijf blokken. Een eerste blok omvat enkele *sociodemografische variabelen*, met name geslacht, leeftijd en onderwijsvorm. Deze variabelen worden veeleer als achtergrondfactoren van het subjectief welbevinden beschouwd. We zullen daarom eerst de invloed van deze variabelen op het subjectief welbevinden onderzoeken om dan vanaf het tweede model voor deze achtergrondkenmerken te controleren. In het tweede blok wordt de invloed van de *familiale socio-economische status* op het gerapporteerd welbevinden nagegaan aan de hand van twee variabelen: het subjectief gezinsinkomen en het opleidingsniveau van de ouders. Deze variabelen peilen naar de inschatting van de financiële toestand van het gezin ('Kan jouw gezin toekomen met het beschikbare inkomen?', antwoord op een 6-punts Likertschaal van zeer moeilijk tot zeer gemakkelijk) en naar het bereikte opleidingsniveau van de ouders (laag-, midden-, hogeschoold). Het derde en vierde

blok omvat factoren die relevant zijn voor het leven in een grootstedelijke context. Zo wordt in de eerste plaats gekeken naar *buurtfactoren*. De opgenomen variabelen in dit blok peilen naar de sociale en fysieke kwaliteit van de woonomgeving. We onderzoeken de rol van overlastperceptie (somschaal van zes items, vb. item 'Op het voetpad en de pleintjes ligt veel afval', antwoord op een 5-punts Likertschaal van nooit tot heel vaak), de algemene buurtbeleving (somschaal van vijf items, vb. item 'Ik voel me thuis bij de mensen in mijn buurt', antwoord op een 5-punts Likertschaal van helemaal niet akkoord tot helemaal akkoord) en de ervaren intolerantie ten aanzien van jongeren (somschaal van vier items, vb. item 'De burens staan wantrouwig tegenover tieners', antwoord op een 5-punts Likertschaal van helemaal niet akkoord tot helemaal akkoord) voor het subjectief welbevinden. In het vierde model wordt onderzocht in welke mate het *leven in een multiculturele stad* het welbevinden van de jongeren beïnvloedt. De opgenomen variabelen peilen naar de etnische samenstelling van de buurt ('Welke omschrijving geeft het best de buurt weer waarin je woont?', antwoord op een 5-punts Likertschaal van 'buurt met bijna allemaal mensen van Belgische afkomst' tot 'buurt met bijna geen mensen van Belgische afkomst') en de kwaliteit van de relaties met leden van een andere etnische afkomst ('Welke contacten onderhoud je met mensen van een andere afkomst?', antwoord op een 5-punts Likertschaal van 'weinig of helemaal geen contacten' tot 'vriendschappelijke contacten'). Het vijfde en laatste blok bevat variabelen die peilen naar de kwaliteit van *betekenisvolle relaties* met belangrijke anderen, zoals ouders en leerkrachten. Uit onderzoek blijkt immers dat het welbevinden, en meer specifiek het zelfwaardegevoel, gevoelig is voor de kwaliteit van de interactie met significante anderen. In de gangbare literatuur worden drie sociale relaties aangehaald die van bijzonder belang zijn voor adolescenten, namelijk de relatie met ouders, leerkrachten en leeftijdsgenoten (Op de Beeck, 2009). In dit model hebben we aandacht voor het belang van de kwaliteit van de relatie met vader, moeder en leerkrachten voor het subjectief welbevinden. De relatie met beide ouders wordt gemeten aan de hand van twee somschalen 'responsiviteit moeder' (acht items, vb. item 'Mijn moeder helpt mij goed als ik het moeilijk heb', antwoord op een 5-punts Likertschaal van nooit tot altijd) en 'responsiviteit vader' (acht items, vb. item 'Mijn vader weet heel goed wat ik wil of voel', antwoord op een 5-punts Likertschaal van nooit tot altijd). Beide somschalen peilen naar de mate waarin jongeren hun ouders als responsief, toegankelijk en ondersteunend beleven. De kwaliteit van het contact met leerkrachten wordt gemeten aan de hand van een somschaal, gevormd door vier items (vb. item 'De meeste leerkrachten zijn bereid om met mij te praten als mij iets niet bevalt', antwoord op een 5-punts Likertschaal van helemaal niet akkoord tot helemaal akkoord).

Tabel 8 geeft voor elke levensbeschouwelijke groep de gestandaardiseerde β -waarden van het uiteindelijke meervoudig lineair regressiemodel weer. Voor de volledige meervoudige lineaire regressieanalyses per levensbeschouwelijke groep verwijzen we naar de tabellen 6 tot en met 10 opgenomen in bijlage. We zullen deze analyses hieronder kort bespreken om vervolgens uitvoeriger stil te staan bij de gelijkenissen en verschillen tussen de levensbeschouwelijke groepen.

Tabel 8. Finaal lineair regressiemodel met 'subjectief welbevinden' als afhankelijke variabele voor Antwerpse en Gentse scholieren, onderverdeeld in levensbeschouwelijke groepen (gestandaardiseerde β -waarden)

	Gelovig	Christelijk	Ongelovig	Moslim	Moslim
--	---------	-------------	-----------	--------	--------

	Katholiek	twijfelend		niet strikt	strikt
Achtergrondkenmerken					
Geslacht (Ref. cat: vrouw)	.32***	.18***	.19***	.21***	.14*
Leeftijd	-.02	.05	.04	.07	.09
Onderwijsvorm (Ref. cat: aso/kso)					
tso	.07	.05	.02	-.01	.09
(d)bso	.06	-.14*	-.04	.09	.02
Familiale sociaaleconomische status					
Subjectief gezinsinkomen	.25***	.09	.20***	.23***	.26***
Opleidingsniveau ouders (Ref. cat: hooggeschoold)					
midden geschoold	-.04	-.03	-.01	-.10	-.05
laag geschoold	-.02	.10*	-.05	-.09	-.09
Buurtfactoren					
Overlastperceptie	.02	-.06	-.01	-.06	-.10
Algemene buurtbeleving	.23***	.20***	.22***	.18**	.15**
Ervaren intolerantie t.a.v. jongeren	.01	-.01	.04	.03	-.04
Leven in multiculturele stad					
Perceptie van de etnische samenstelling woonbuurt	-.03	.07	.01	.07	.02
Kwaliteit van contacten met andere etnische groepen	.09*	-.03	.02	-.11	.05
Betekenisvolle relaties					
Responsiviteit vader	.10*	.17**	.09**	.03	.06
Responsiviteit moeder	.19***	.27***	.18***	.18**	.20**
Tevredenheid contact leerkrachten	.19***	.18***	.19***	.20**	.24***
Verklaarde variantie (R²)	.45	.38	.31	.37	.36
ΔR²	.11	.16	.09	.08	.12
ΔF	21.84	25.39	35.89	8.72	16.05
Sig. ΔF	.000	.000	.000	.000	.000

*p<.05; **p<.01; ***p<.001

Bron: JOP-monitor Antwerpen-Gent (2012)

Allereerst bespreken we de resultaten van de meervoudige lineaire regressieanalyse voor elke levensbeschouwelijke groep afzonderlijk (cf. tabellen 6 tot en met 10 in bijlage).

- Antwerpse en Gentse jongeren die twijfelen, maar zich uiteindelijk toch als christen omschrijven (cf. bijlage tabel 6)

De achtergrondkenmerken, zoals opgenomen in het eerste blok, verklaren 6.5% van de totale variantie in het subjectief welbevinden. Dit percentage is volledig toe te schrijven aan een geslachtsverschil: twijfelend christelijke jongens blijken beter in hun vel te zitten dan meisjes uit dezelfde levensbeschouwelijke groep ($\beta=.21$, $p<.001$). Het geslachtsverschil blijft behouden doorheen de verdere opbouw van het model. Leeftijd ($\beta=-.05$, n.s.) en onderwijsvorm (tso: $\beta=.04$, n.s.; (d)bso: $\beta=-.10$, n.s.) zijn geen betekenisvolle voorspellers voor verschillen in het subjectief welbevinden van deze

jongeren. De opgenomen indicatoren van de sociaaleconomische status van het gezin, meer bepaald het gepercipieerd gezinsinkomen, verklaren bijkomend 3.6% van de totale variantie. Naarmate twijfelend christelijke jongeren de financiële toestand van hun gezin beter inschatten, rapporteren ze een hoger welbevinden ($\beta=.19$, $p<.01$). Dit verband blijft bestaan tot aan het vijfde model, waar het wegverklaard wordt door de opname van betekenisvolle relatiefactoren. Het opleidingsniveau van de ouders blijkt voor deze groep jongeren geen significante verschillen te genereren in het welbevinden (midden geschoold: $\beta=-.05$, n.s.; laaggeschoold: $\beta=.06$, n.s.). De buurtfactoren van het derde model hangen in sterke mate samen met het subjectief welbevinden van de twijfelend christelijke jongeren. Zij verklaren bijkomend 10% van de totale variantie. Jongeren die hun buurt positiever beleven zitten beter in hun vel ($\beta=.32$, $p<.001$), een effect dat doorheen de verdere opbouw van het model blijft bestaan. De perceptie van overlast ($\beta=.02$, n.s.) en de ervaren intolerantie in de buurt ten aanzien van jongeren ($\beta=-.04$, n.s.) blijken geen betekenisvolle verschillen te sorteren in het subjectief welbevinden van deze jongeren. De factoren eigen aan het leven in een multiculturele stad, zoals opgenomen in het vierde model, dragen niet significant bij aan de voorspelling van individuele verschillen in het subjectief welbevinden. Het vijfde model tot slot, blijkt erg van belang te zijn voor het subjectief welbevinden en verklaart maar liefst een bijkomende 16% van de totale variantie. Zowel de beleefde moederlijke ($\beta=.27$, $p<.001$) en vaderlijke responsiviteit ($\beta=.17$, $p<.01$) als de ervaren kwaliteit van het contact met leerkrachten ($\beta=.18$, $p<.001$) zijn positief verbonden met het welbevinden van de jongeren. Het gehele regressiemodel kan 38% van de totale variantie in het subjectief welbevinden van twijfelend christelijke jongeren verklaren.

- Gelovig katholieke Antwerpse en Gentse jongeren (cf. bijlage tabel 7)

De achtergrondkenmerken uit het eerste blok verklaren 14% van de totale variantie in het subjectief welbevinden. Dit percentage is volledig toe te schrijven aan een sterk geslachtsverschil: katholieke jongens zitten beter in hun vel dan katholieke meisjes ($\beta=.37$, $p<.001$). Dit sterk effect is consistent over de modellen heen. Leeftijd ($\beta=-.12$, n.s.) en onderwijsvorm (tso: $\beta=.10$, n.s.; (d)bso: $\beta=.07$, n.s.) zijn geen betekenisvolle voorspellers voor verschillen in het subjectief welbevinden van de katholieke jongeren. De opgenomen indicatoren van de familiale sociaaleconomische status in het tweede blok verklaren bijkomend 11% van totale variantie. Naarmate katholieke jongeren de financiële toestand van hun gezin beter inschatten, rapporteren ze een hoger welbevinden ($\beta=.31$, $p<.001$). Het opleidingsniveau van de ouders blijkt voor deze jongeren niet samen te hangen met het welbevinden (midden geschoold: $\beta=-.07$, n.s.; laaggeschoold: $\beta=-.05$, n.s.). De opgenomen buurtfactoren in het derde model spelen een betekenisvolle rol voor het subjectief welbevinden van de katholieke jongeren. Zij verklaren bijkomend 9% van de totale variantie in het subjectief welbevinden. Naarmate jongeren hun woonbuurt positiever beleven, zitten ze beter in hun vel ($\beta=.31$, $p<.001$). De perceptie van overlast ($\beta=-.01$, n.s.) en de ervaren intolerantie van volwassenen ten aanzien van jongeren ($\beta=-.01$, n.s.) genereren voor deze groep geen significante verschillen in het welbevinden. De factoren eigen aan het leven in een multiculturele stad, zoals opgenomen in het vierde model, dragen niet significant bij aan de voorspelling van individuele verschillen in het subjectief welbevinden. Het laatste model daarentegen, dat peilt naar de kwaliteit van betekenisvolle relaties, blijkt wel van tel te zijn voor het subjectief welbevinden van de katholieke jongeren en verklaart bijkomend 11% van de totale variantie. Voornamelijk de ervaren moederlijke responsiviteit ($\beta=.19$,

$p < .001$) en het contact met de leerkrachten ($\beta = .19$, $p < .001$) hangen positief samen met het gerapporteerd welbevinden van deze jongeren. De vaderlijke responsiviteit is slechts in mindere mate van belang ($\beta = .10$, $p < .05$). Het gehele regressiemodel verklaart maar liefst 45% van de totale variantie in het subjectief welbevinden van katholieke jongeren.

- Antwerpse en Gentse moslimjongeren die de geloofsregels niet strikt respecteren (cf. bijlage tabel 8)

Van de opgenomen achtergrondfactoren is enkel geslacht significant verbonden met het subjectief welbevinden: niet strikte moslim jongens zitten beter in hun vel dan meisjes met dezelfde levensbeschouwelijke overtuiging ($\beta = .16$, $p < .05$). Het initiële geslachtsverschil is niet zo groot, maar wordt sterker naarmate het model verder opbouwt. Het tweede model verklaart bijkomend 14% van de totale variantie in het subjectief welbevinden van deze groep moslimjongeren. Deze verklaringskracht is louter toe te schrijven aan het gepercipieerd gezinsinkomen ($\beta = .36$, $p < .001$). Over alle modellen heen geldt: hoe hoger de jongeren het gezinsinkomen inschatten, hoe gelukkiger zij zich voelen. Van de opgenomen buurtfactoren in het derde blok is enkel het effect van algemene buurtbeleving significant ($\beta = .29$, $p < .001$). Deze factor verklaart 9% van de totale variantie. De factoren eigen aan het leven in een multiculturele stad, zoals opgenomen in het vierde model, dragen niet significant bij aan de voorspelling van het subjectief welbevinden. Het laatste model, tot slot, kan bijkomend 8% van de totale variantie verklaren. Enkel het effect van de ervaren responsiviteit van moeder ($\beta = .18$, $p < .01$) en de kwaliteit van het contact met leerkrachten ($\beta = .20$, $p < .01$) is significant. Naarmate niet strikte moslimjongeren een betere relatie met hun moeder en leerkrachten percipiëren, rapporteren ze een hoger subjectief welbevinden. De ervaren vaderlijke responsiviteit ($\beta = .03$, n.s.) genereert geen verschillen in het subjectief welbevinden van deze groep jongeren. Het gehele regressiemodel verklaart 37% van de totale variantie in het subjectief welbevinden van niet strikte moslimjongeren.

- Antwerpse en Gentse moslimjongeren die de geloofsregels strikt respecteren (cf. bijlage tabel 9)

De achtergrondkenmerken uit het eerste blok verklaren 4% van de totale variantie in het subjectief welbevinden. Dit percentage is volledig toe te schrijven aan een geslachtsverschil: strikte moslim jongens zitten beter in hun vel dan strikte moslim meisjes ($\beta = .14$, $p < .05$). Het initiële geslachtsverschil is niet zo groot, maar blijft bestaan over de modellen heen. Het tweede model verklaart bijkomend 11% van de totale variantie in het subjectief welbevinden van deze moslimjongeren. Deze verklaringskracht is onder andere toe te schrijven aan het gepercipieerd gezinsinkomen ($\beta = .27$, $p < .001$). Over alle modellen heen geldt hoe hoger jongeren het gezinsinkomen inschatten, hoe gelukkiger zij zich voelen. Ook het opleidingsniveau van de ouders hangt bij deze jongeren samen met het welbevinden: strikte moslimjongeren van wie de ouders laaggeschoold zijn voelen zich minder gelukkig dan strikte moslimjongeren van wie de ouders hooggeschoold zijn ($\beta = -.17$, $p < .05$). Dit verband houdt stand tot aan het vijfde model, waar het wegverklaard wordt door de factoren die peilen naar de kwaliteit van betekenisvolle relaties. De opgenomen buurtfactoren in het derde model verklaren bijkomend 8% van de totale variantie. De overlastperceptie blijkt negatief samen te hangen met het welbevinden van deze jongeren ($\beta = -.13$, $p < .05$), een verband dat in het vijfde model wordt wegverklaard door de kwaliteit van betekenisvolle relaties. Het

positieve verband tussen de buurtbeleving en het welbevinden blijft consistent doorheen de verdere opbouw van het regressiemodel ($\beta=.25$, $p<.001$). De factoren eigen aan het leven in een multiculturele stad, zoals opgenomen in het vierde model, dragen niet significant bij aan de voorspelling van het subjectief welbevinden. Het laatste model, tot slot, kan bijkomend 12% van de totale variantie verklaren. Enkel het effect van de ervaren responsiviteit van vader is niet significant voor deze groep moslimjongeren ($\beta=.06$, n.s.). Strikte moslimjongeren die de relatie met moeder ($\beta=.20$, $p<.01$) en in het bijzonder de kwaliteit van het contact met leerkrachten ($\beta=.24$, $p<.001$) beter inschatten, voelen zich gelukkiger. Het gehele regressiemodel verklaart voor deze groep 36% van de totale variantie in het subjectief welbevinden.

- Ongelovige Antwerpse en Gentse jongeren (cf. bijlage tabel 10)

De achtergrondfactoren uit het eerste model verklaren 6% van de totale variantie in het welbevinden van ongelovige jongeren. Het geslachtsverschil is over de modellen heen consistent ($\beta=.28$, $p<.001$): ongelovige jongens geven aan zich gelukkiger te voelen dan ongelovige meisjes. De familiale socio-economische factoren uit het tweede blok verklaren bijkomend 9% van de totale variantie. Het effect van het gepercipieerd gezinsinkomen ($\beta=.30$, $p<.001$) en het opleidingsniveau van de ouders (laag geschoold: $\beta=-.08$, $p<.05$) is significant. Ongelovige jongeren die het gezinsinkomen beter inschatten, rapporteren een hoger welbevinden. Dit effect is consistent doorheen de verdere opbouw van het model. Ongelovige jongeren van wie de ouders laaggeschoold zijn voelen zich, vergeleken met ongelovige jongeren van wie de ouders hooggeschoold zijn, minder goed in hun vel. Dit effect van het ouderlijke opleidingsniveau wordt in het vijfde model wegverklaard. De opgenomen buurtfactoren in het derde model verklaren bijkomend 7% van de totale variantie, een percentage dat louter toe te schrijven is aan het effect van de algemene buurtbeleving ($\beta=.28$, $p<.001$): naarmate ongelovige jongeren hun woonbuurt positiever beleven, rapporteren ze een hoger welbevinden. De factoren eigen aan het leven in een multiculturele stad, zoals opgenomen in het vierde model, dragen niet betekenisvol bij aan de voorspelling van individuele verschillen in het subjectief welbevinden. Het laatste model, tot slot, verklaart bijkomend 9% van de totale variantie. De kwaliteit van de relatie met vader ($\beta=.09$, $p<.01$), moeder ($\beta=.18$, $p<.001$) en leerkrachten ($\beta=.19$, $p<.001$) is telkens positief verbonden met het subjectief welbevinden van ongelovige jongeren. Het gehele regressiemodel verklaart 31% van de totale variantie in het subjectief welbevinden van ongelovige jongeren.

Tot zover de beschrijving van de regressiemodellen voor elke levensbeschouwelijke groep afzonderlijk. In wat volgt zullen we proberen gelijkenissen en verschillen inzake de determinanten van het subjectief welbevinden bij de onderscheiden levensbeschouwelijke groepen bloot te leggen. Over het algemeen blijken de variabelen geslacht, algemene buurtbeleving, kwaliteit contact leerkrachten en responsiviteit moeder betekenisvolle verschillen te genereren in het subjectief welbevinden van de jongeren, ongeacht hun levensbeschouwelijke overtuiging (cf. finaal model tabel 8). Voor elke levensbeschouwelijke groep geldt dat jongens, jongeren die de buurt waarin ze wonen positiever beleven, het contact met leerkrachten positiever ervaren en de responsiviteit van moeder hoger inschatten, een hoger subjectief welbevinden rapporteren. Verder geldt voor alle jongeren, met uitzondering van de twijfelend christelijke groep, dat

naarmate zij het gepercipieerd gezinsinkomen hoger inschatten, zij een hoger welbevinden rapporteren. Ook de ervaren vaderlijke responsiviteit hangt positief samen met het welbevinden van de bevroagde jongeren. Enkel voor de moslimjongeren (al dan niet strikt gelovig) kan deze variabele geen significante verschillen sorteren in het subjectief welbevinden.

Tabel 9. Vergelijkingstabel ΔR^2 voor de opgenomen blokken in de regressieanalyse per levensbeschouwelijke groep (in percentage)

	Katholiek	Twijfelend christelijk	Ongelovig	Niet strikte moslim	Strikte moslim
Blok 1: Demografische factoren	14.1	6.5	5.5	4.6	4.2
Blok 2: Socio-economische factoren	10.9	3.6	9.4	14.0	10.6
Blok 3: Buurtfactoren	8.9	10.1	7.3	9.4	8.4
Blok 4: Leven in multiculturele stad	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
Blok 5: Betekenisvolle relaties	10.5	15.9	9.0	7.7	12.4
R² totaal	45.1	37.5	31.4	37.3	36.0

Bron: JOP-monitor Antwerpen-Gent (2012)

Tabel 9 geeft voor elke opgenomen blok in het lineaire regressiemodel de verandering in verklaarde variantie toe te schrijven aan die factoren weer. Met behulp van tabel 8 en 9 kunnen we besluiten dat het finale meervoudig lineair regressiemodel voor de katholieke jongeren in het bijzonder een betekenisvol deel van de totale variantie in het subjectief welbevinden kan verklaren (45%). Deze verklaarde variantie daalt tot ongeveer 37% voor de twijfelend christelijke en moslimjongeren en tot 31% voor de ongelovige jongeren. In tabel 9 zien we dat de opgenomen demografische factoren vooral voor de katholieke jongeren individuele verschillen in het subjectief welbevinden genereren (14%). Bij de andere groepen blijft het geslachtsverschil (jongens rapporteren een hoger subjectief welbevinden dan meisjes) betekenisvol, maar is het minder uitgesproken. De socio-economische factoren spelen voor de twijfelend christelijke jongeren, vergeleken met de andere jongeren een ondergeschikte rol (zij verklaren op zichzelf slechts 3.6% van de totale variantie in het subjectief welbevinden). De buurtfactoren zijn voor alle jongeren belangrijke voorspellers van het subjectief welbevinden. De opgenomen factoren eigen aan het leven in een multiculturele stad hangen niet betekenisvol samen met het individuele verschillen in het welbevinden van de bevroagde jongeren, ongeacht hun levensbeschouwelijke overtuiging. De betekenisvolle relaties, tot slot, blijken voor alle jongeren belangrijke voorspellers te zijn van het subjectief welbevinden. Het feit dat je bij je ouders of leerkrachten terecht kan en dat je steun kan putten uit je naaste omgeving, blijkt erg belangrijk voor het subjectief welbevinden van jongeren, ongeacht welke levensbeschouwelijke overtuiging ze zichzelf toemeten. Deze bevinding wordt benadrukt in de literatuur: het ervaren van sociale steun, of deze nu van vrienden, familie of een religieuze groep afkomstig is, hangt positief samen met het welbevinden (o.a. Cotton et al., 2006). Hierboven merkten we reeds op dat voor de moslimjongeren

de ervaren responsiviteit van vader geen verschillen in het welbevinden genereert. De kwaliteit van het contact met de leerkrachten en de moederlijke responsiviteit daarentegen sorteerden wel individuele verschillen in het welbevinden van de moslimjongeren.

Besluit

Deze ad hoc opdracht bestudeert het subjectief welbevinden van Antwerpse en Gentse scholieren met een verschillende levensbeschouwelijke overtuiging. Een omvangrijk deel van de jongeren uit de onderzoeksgroep van de grootstedelijke JOP-monitor is van allochtone afkomst, het is dan ook aangewezen oog te hebben voor deze culturele diversiteit en na te gaan of zij verschillen genereert in het subjectief welbevinden van de bevroegde scholieren. Zoals aangeven in de inleiding zijn we geïnteresseerd in de mate waarin de jongeren zich identificeren met een cultureel-religieuze groep en niet in de afkomst op zich. De Antwerpse en Gentse scholieren werden op basis van hun levensbeschouwelijke overtuiging onderverdeeld in vijf groepen: de grootste groep onder hen, nl. 35%, geeft aan ongelovig te zijn of onverschillig te staan tegenover religie. Bijna een op drie jongeren beschouwt zichzelf als moslim en volgt, al dan niet strikt, de geloofsregels op. Eveneens 30% van de jongeren identificeert zich, al dan niet met volle overtuiging, met het christendom.

Met behulp van beschrijvende analyses werd in eerste instantie het subjectief welbevinden van de onderscheiden levensbeschouwelijke groepen onderzocht. Uit deze analyses komt naar voor dat een sterke identificatie op vlak van levensbeschouwing (zowel katholiek als moslim) over het algemeen samenvalt met een hoger gerapporteerd subjectief welbevinden. Jongeren die zich in sterke mate identificeren met hun geloofsovertuiging, in het bijzonder de strikt gelovige moslimjongeren, blijken een hoger zelfwaardegevoel te hebben, een grotere tevredenheid met het leven te rapporteren en positievere toekomstverwachtingen te koesteren dan jongeren die zich niet of in minder sterke mate identificeren met een geloofsovertuiging.

Vervolgens werd aan de hand van meervoudige regressieanalyses nagegaan welke factoren het welbevinden van de jongeren, onderverdeeld in levensbeschouwelijke groepen, kunnen voorspellen en of hierbij verschillen te onderkennen zijn tussen de groepen. Het meervoudig lineair regressiemodel werd stapsgewijs opgebouwd. Aanvankelijk werden enkele sociodemografische variabelen, waaronder geslacht, leeftijd en onderwijsvorm opgenomen. Daaropvolgend werden familiale sociaaleconomische factoren, zoals het bereikte opleidingsniveau van de ouders en de perceptie van het gezinsinkomen, toegevoegd aan het model. Het derde model bestond uit buurtfactoren, waaronder de algemene buurtbeleving, de overlastperceptie en de gepercipieerde houding van de buurtbewoners tegenover jongeren. Het vierde model bevatte factoren eigen aan het wonen in een multiculturele stad, zoals de kwaliteit van de interculturele contacten en de multiculturele samenstelling van de buurt. Het vijfde en laatste model peilde naar de ervaren kwaliteit van betekenisvolle relaties: zo werd de kwaliteit van het contact met leerkrachten en de responsiviteit van vader en moeder bevroegd. De variabelen geslacht, gepercipieerde algemene buurtbeleving, ervaren kwaliteit contact leerkrachten en responsiviteit moeder genereerden voor alle jongeren individuele verschillen in het subjectief welbevinden. Voor elke levensbeschouwelijke groep geldt dat

naarmate jongeren de buurt waarin ze wonen positiever beleven, het contact met hun leerkrachten beter ervaren en de responsiviteit van moeder hoger inschatten, ze een hoger subjectief welbevinden rapporteren. Ook het geslachtsverschil is voor alle jongeren significant: jongens blijken, in vergelijking met meisjes beter in hun vel te zitten. Verder geldt voor alle jongeren, met uitzondering van de twijfelend christelijke groep, dat naarmate zij het gepercipieerd gezinsinkomen hoger inschatten, zij een hoger welbevinden rapporteren. Ook de ervaren vaderlijke responsiviteit hangt positief samen met het welbevinden van alle jongeren. Enkel voor de moslimjongeren (al dan niet strikt gelovig) kan deze variabele geen significante verschillen sorteren in het subjectief welbevinden. We dienen hierbij wel op te merken dat we gezien het cross-sectionele karakter van de data geen causale uitspraken kunnen doen over de richting van de gevonden verbanden. Uitsluitend de samenhang tussen de opgenomen factoren kan aan de hand van dit onderzoeksdesign onderzocht worden. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk dat jongeren die minder goed in hun vel zitten, de buurt waarin ze wonen minder positief beleven of de ouderlijke responsiviteit lager inschatten. Er kan dus sprake zijn van wederkerige relaties waarbij het subjectief welbevinden de manier waarop jongeren bepaalde factoren percipiëren, beïnvloedt.

De gevonden levensbeschouwelijke verschillen in het subjectief welbevinden kunnen echter ook vanuit een eerder methodologisch cross-cultureel standpunt benaderd worden. De culturele oriëntatie van de respondenten kan immers een invloed uitoefenen op de manier waarop zij een vragenlijst interpreteren en invullen (Berry, Poortinga, Segall & Dasen, 2002; Uskul, Oyserman & Schwarz, 2010). Men kan er niet van uitgaan dat meetinstrumenten op een gelijkaardige wijze functioneren in de onderscheiden subgroepen (Pleysier, 2010). Een onderscheid dat in het licht van deze bijdrage relevant kan zijn is dat tussen individualistische en collectivistische cultuurpatronen (Schwartz, 1994; Triandis, 1995; Triandis, 2002). Dit continuüm reflecteert onder meer de mate waarin de individuele identiteit ontleend wordt aan persoonlijke keuzes en verwezenlijkingen of aan de successen en de status van de collectieve groep waarmee men verbonden is (Fischer, Manstead & Mosquera, 1999; Berry et al., 2002). In collectivistische culturen staat de groep centraal en draagt men het collectieve belang en groepsprocessen hoog in het vaandel. De zelfdefinitie heeft een sociale basis. Zelfontplooiing, uniciteit en persoonlijke successen staan centraal in individualistische cultuurpatronen. België kan als West-Europees land gesitueerd worden aan de individualistische zijde, landen uit het Midden-Oosten, Oost-Azië of Mediterrane landen worden eerder geplaatst aan de collectivistische zijde (Fischer et al., 1999; Uskul et al., 2010). Binnen het collectivisme wordt een bijzondere variant onderscheiden, namelijk het eerdergerelateerd collectivisme. Deze eerdergerelateerde cultuurpatronen komen voor in Mediterrane en Zuid-Amerikaanse landen, zoals Marokko en Turkije. Deze culturen hechten veel waarde aan het behoud van een goede reputatie zowel binnen de groep als in relatie met andere groepen. Een positieve evaluatie en voorstelling van de eigen groep zijn cruciaal, waardoor de leden begaan zijn met de bescherming van dit sociaal beeld (Fischer et al., 1999; Uskul et al., 2010). Deze culturele tweedeling is niet enkel tussen landen betekenisvol (Cops et al., 2012). Ook binnen een land of stad kunnen dankzij migrantenstromingen verschillende culturele subgroepen samenleven die niet eenzelfde dominant cultuurpatroon delen. De moslimgemeenschap in Gent en Antwerpen bijvoorbeeld kan beschouwd worden als een eerdergerelateerde collectivistische subgroep binnen een grotendeels individualistische cultuur (Cops et al., 2012).

Het is mogelijk dat de culturele achtergrond een rol gespeeld heeft bij het antwoordgedrag van de respondenten uit de grootstedelijke JOP-monitor. Uskul en collega's (2010) stellen immers dat leden van individualistische culturen eerder geneigd zijn een positief beeld van zichzelf en anderen weer te geven en belang hechten aan eerlijkheid in interactie met anderen. Leden van eerdergerelateerde collectivistische culturen daarentegen trachten het beeld van de groep zo positief mogelijk te houden, omdat hun individueel welzijn hiervan afhankelijk is (Uskul et al., 2012). Beide cultuurpatronen hebben dus andere normen betreffende zelf-representatie. Voor deze bijdrage betekent dit concreet dat de gevonden kwantitatieve levensbeschouwelijke verschillen in het subjectief welbevinden ook gezien kunnen worden als een reflectie van cross-culturele verschillen in responsstijl. Uit onze resultaten bleek dat jongeren die zich in sterke mate identificeren met hun geloofsovertuiging, strikt gelovige moslimjongeren in het bijzonder, een hoger subjectief welbevinden rapporteren dan jongeren die zich niet of in mindere mate vereenzelvigen met een levensbeschouwelijke groep. We kunnen ons afvragen of deze kwantitatieve bevinding beantwoordt aan een reëel verschil in welbevinden en/of eerder toe te schrijven is aan een verschil in responsstijl of in betekenisgeving bepaald door de cultureel-religieuze achtergrond van deze jongeren. Het is echter niet mogelijk om deze effecten eenduidig vast te stellen. De JOP-monitor peilt immers niet naar de motieven en beweegredenen achter de gevonden verbanden (Cops et al., 2012). Diepgaand en kwalitatief onderzoek kan uitsluitsel brengen over het effect van de culturele achtergrond op het antwoordgedrag van jongeren, wat een belangrijke incentive vormt voor toekomstig onderzoek.

In deze bijdrage hebben we getracht factoren die een rol spelen in het subjectief welbevinden van Antwerpse en Gentse scholieren te achterhalen. Hierbij ging bijzondere aandacht uit naar de levensbeschouwelijke overtuiging van de jongeren en naar hun grootstedelijke wooncontext. We vertrokken vanuit de alom bekende stelling van Durkheim dat een identificatie met een levensbeschouwelijke groep het individuele welzijn positief weet te beïnvloeden (Hooge et al., 2000; Elchardus & Smits, 2002). Ook voor de Gentse en Antwerpse jeugd blijkt de levensbeschouwelijke overtuiging van belang te zijn voor het subjectief welbevinden. Daarnaast kunnen echter talrijke mogelijke andere determinanten van het welbevinden voorgesteld worden. Toch was het niet onze bedoeling in deze bijdrage een exhaustieve opsomming van deze factoren te geven, voor zover dit zelfs mogelijk zou zijn. Uit onze resultaten blijkt dat het welbevinden van de Gentse en Antwerpse jongeren, onderverdeeld naargelang hun levensbeschouwelijke overtuiging, beïnvloed werd door verschillende factoren, zoals gepercipieerde eigenschappen van de grootstedelijke omgeving waarin zij opgroeien, van de familiale sociaaleconomische status en van de kwaliteit van de relaties met ouders en leerkrachten. Het finaal regressiemodel verklaart in het bijzonder voor de katholieke jongeren een betekenisvol deel van de totale variantie in het subjectief welbevinden (nl. 45%). Deze verklaarde variantie daalt tot ongeveer 37% voor de twijfelend christelijke en moslimjongeren en tot 31% voor de ongelovige jongeren. Meer dan de helft van de variantie in het subjectief welbevinden van de jongeren blijft dus nog onverklaard, wat betekent dat bijkomende factoren van belang zijn voor het gerapporteerd welbevinden.

Toekomstig onderzoek zou meer geïntegreerd inzicht in de determinanten van het subjectief welbevinden kunnen nastreven. In deze bijdrage hebben we hoofdzakelijk aandacht besteed aan subjectieve factoren, zoals de perceptie van de jongeren van

buurtkenmerken en familiale factoren. Vervolgonderzoek zou kunnen trachten meer objectieve factoren, zoals het gemiddeld gezinsinkomen of de lichamelijke gezondheidstoestand, te integreren en te combineren in een omvattend model. Daarnaast kan bijzondere aandacht uitgaan naar factoren centraal in de leefwereld van jongeren, zoals vriendschap (positieve en negatieve ervaringen, waaronder pestgedrag) of dynamieken binnen het gezin. Het gevoel ergens bij te horen, het contact met vrienden en andere sociale aangelegenheden zijn cruciaal in de adolescentie en voor het welzijn in het algemeen (Demir et al., 2010; Gilbert, 2011). Ook de precieze impact van religie of levensbeschouwing op het welzijn van adolescenten kan in toekomstig onderzoek uitgebreider aan bod komen. Welke religieuze aspecten zijn van belang voor het welbevinden van adolescenten? Is louter het gevoel bij een religieuze groep te horen en steun te putten uit deze verbondenheid positief voor het individueel welzijn of is het verband eerder te wijten aan een spirituele coping die bescherming biedt tegen negatieve invloeden op het welbevinden (Cotton et al., 2006)? Al deze mogelijke welzijnsdeterminanten worden best behandeld en bestudeerd in een gemengd onderzoeksopzet. Het gebruik van een kwalitatief onderzoeksdesign kan kwantitatieve resultaten, zoals verkregen aan de hand van een survey, vervolledigen en verdiepen.

Bibliografie

Berry, J.W., Poortinga, Y.H., Segall, M.H. & Dasen, P.R. (2002). *Cross-cultural psychology: Research and applications*. New York: Cambridge University Press.

Cops, C., Op de Beeck, H., Pleysier, S. & Put, J. (2012). Cultureel-religieuze verschillen in de rapportage van het subjectief welbevinden bij Brusselse jongeren. In I. Glorieux, J. Siongers & W. Smits (eds.). *Mark Elchardus. Cultuursociologie buiten de lijnen* (pp. 138-157). Leuven: LannooCampus.

Cotton, S., Zebracki, K., Rosenthal, S.L., Tsevat, J. & Drotar, D. (2006). Religion/spirituality and adolescent health outcomes: a review. *Journal of Adolescent Health, 38*, 472-480.

Demir, M.A., Özen, A., Dogan, A., Bilyk, N.A. & Tyrell, F.A. (2010). I matter to my friend, therefore I am happy: Friendship, mattering, and happiness. *Journal of Happiness Studies 12*(6), 983–1055.

Elchardus, M. & Smits, W. (2002). *Anatomie en oorzaken van het wantrouwen*. Brussel: VUB Press.

Fischer, A.H., Manstead, A.S.R. & Mosquera, P.M.R. (1999). The role of honor-related vs. individualistic values in conceptualizing pride, shame and anger: Spanish and Dutch Cultural prototypes. *Cognition and Emotion, 13*, 149-179.

Gilbert, P. (2011). Mental health, spirituality and religion. In J. Atherton, E. Graham & I. Steedman (eds.). *The practices of happiness. Political economy, religion and wellbeing* (pp. 157-168). Routledge: New York.

Hooge, J., Decaluwé, L. & Goossens, L. (2002). Identiteit en psychisch welbevinden. In H. De Witte, J. Hooge & L. Walgrave (eds.). *Jongeren in Vlaanderen: gemeten en geteld* (pp. 35-58). Leuven: Universitaire Pers Leuven.

Huysmans, H. (2007). Jongeren en welbevinden. Tevreden over zichzelf, de buurt en met een gevoel van veiligheid op weg naar een hoopvolle toekomst. In N. Vettenburg, M. Elchardus & L. Walgrave (eds.). *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 1* (pp. 161-174). Leuven: LannooCampus.

Lucas, R.E. (2007). Personality and the pursuit of happiness. *Social and Personality Psychology Compass, 1* (1), 168-182.

Maselko, J., Hughes, C. & Cheney, R. (2011). Religious social capital: Its measurement and utility in the study of the social determinants of health. *Social Science & Medicine, 73*, 759-767.

Op de Beeck, H. (2009). De betekenis van persoonlijke relaties voor het zelfwaardegevoel van Vlaamse jongeren. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (eds.). *Jongeren binnenstebuiten. Thema's uit het jongerenleven onderzocht* (pp. 23-50). Leuven: Acco.

Op de Beeck, H. (2010). Welbevinden van Vlaamse jongeren. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (eds.). *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 2* (pp. 213-237). Leuven: Acco.

Pleysier, S. (2010). *Angst voor criminaliteit onderzocht. De brede schemerzone tussen alledaagse realiteit en irrationeel fantoom*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.

Schwartz, S.H. (1994). Beyond individualism-collectivism: New cultural dimensions of values. In U. Kim, H.C. Triandis, C. Kagitcibasi, S.C. Choi & G. Yoon (eds.). *Individualism and collectivism: Theory, method and applications* (pp. 85-119). Newbury Park, California: Sage.

Triandis, H.C. (1995). *Individualism and collectivism*. Boulder, CO: Westview Press.

Triandis, H.C. (2002). Individualism- collectivism and personality. *Journal of Personality*, 69, 907-924.

Uskul, A.K., Oyserman, D. & Schwarz, N. (2010). Cultural emphasis on honor, modesty, or self-enhancement: Implications for the survey-response process. In J. Harkness, P. Mohler, B.E. Pennell, L. Luberg, B. Edwards, T.W. Smith & M. Braun. (eds.). *Survey methods in multinational, multiregional and multicultural contexts* (pp. 191-201). Hoboken, New York: Wiley & Sons Inc.

Uskul, A.K., Oyserman, D., Schwarz, N., Lee, S. W. & Xu, A. J. (2012) (in press). How successful you have been in life depends on the response scale used: The role of cultural mindsets in pragmatic inferences drawn from question format. *Social Cognition*.

Vasconcellos, J. (1989). Preface. In A.M. Mecca, N.J. Smelser & J. Vasconcellos (eds.). *The social importance of self-esteem* (pp. xi-xxi). Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Bijlagen

Tabel 1. Verschillen in de gemiddelde scores op de welzijnsindicatoren en de algemene somschaal 'subjectief welbevinden' (somschaal van 0 tot 100) tussen Antwerpse en Gentse scholieren

	Locatie		t-toets ³
	Antwerpen	Gent	
Zelfwaardering	73.30	72.37	1.66 (n.s.)
Negatief toekomstperspectief	31.10	31.78	-1.21 (n.s.)
Tevredenheid algemene aspecten	77.49	77.80	-.56 (n.s.)
Tevredenheid fysieke aspecten	67.85	68.54	-1.03 (n.s.)
Subjectief welbevinden	71.87	71.71	.34 (n.s.)

Bron: JOP-monitor Antwerpen-Gent (2012)

Tabel 2. Pearson correlaties tussen de verschillende indicatoren van het 'subjectief welbevinden'

	Tevredenheid algemene aspecten	Tevredenheid fysieke aspecten	Zelfwaardering	Negatief toekomstperspectief
Tevredenheid algemene aspecten	1			
Tevredenheid fysieke aspecten	.59***	1		
Zelfwaardering	.46***	.49***	1	
Negatief toekomstperspectief	-.45***	-.35***	-.52***	1

***p<.01

Bron: JOP-monitor Antwerpen-Gent (2012)

³ De t-test gaat na of de gemiddelden van de twee groepen significant van elkaar verschillen. De nulhypothese onderstelt gelijke gemiddelden en kan bij geen enkele van de welzijnsindicatoren verworpen worden. We concluderen dat de gemiddelden van de Gentse en Antwerpse jongeren op de welzijnscomponenten en de algemene welbevindenschaal niet van elkaar verschillen.

Tabel 3. Resultaten tweede orde factoranalyse

Items	Factorladingen
Tevredenheid algemene aspecten	.74
Tevredenheid fysieke aspecten	.70
Zelfwaardering	.71
Negatief toekomstperspectief	-.62
Cronbach α	.78

Bron: JOP-monitor Antwerpen-Gent (2012)

Tabel 4. Meervoudige lineaire regressieanalyse met 'subjectief welbevinden' als afhankelijke variabele bij Antwerpse en Gentse scholieren (gestandaardiseerde β -waarden)

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Achtergrondkenmerken				
Geslacht (Ref. cat: vrouw)	.24***	.21***	.20***	.20***
Leeftijd	-.03	.02	.04	.04
Onderwijsvorm (Ref. cat: aso/kso)				
tso	.04	.04	.04	.04
(d)bsa	-.02	.02	-.01	-.01
Etnisch-religieuze afkomst (Ref. cat: autochtoon)				
Allochtoon, niet moslim	-.04	-.02	-.02	-.03
Allochtoon, moslim	.11***	.16***	.16***	.15***
Sociaaleconomische status				
Subjectief gezinsinkomen		.27***	.21***	.20***
Opleidingsniveau ouders (Ref. cat: geen van de ouders hoger opgeleid)		.06**	.05*	.05*
Buurtfactoren				
Overlastperceptie			-.05*	-.06**
Algemene buurtbeleving			.30***	.30***
Ervaren intolerantie t.a.v. jongeren			.01	.02
Etnische factoren				
Perceptie van de etnische samenstelling woonbuurt				.03
Kwaliteit van contacten met andere etnische groepen				.01
Verklaarde variantie (R²)	.08	.15	.24	.24
ΔF	42.90	107.15	88.65	.69
Sig. ΔF	.000	.000	.000	.504

*p<.05; **p<.01; ***p<.001

Bron: JOP-monitor Antwerpen-Gent (2012)

Tabel 5. Meervoudige lineaire regressieanalyse met 'subjectief welbevinden' als afhankelijke variabele bij Antwerpse en Gentse scholieren (gestandaardiseerde β -waarden), oorspronkelijk regressiemodel waarin 'etnisch-religieuze afkomst' vervangen is door 'levensbeschouwelijke overtuiging'

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Achtergrondkenmerken				
Geslacht (Ref. cat: vrouw)	.23***	.20***	.20***	.20***
Leeftijd	-.01	.02	.04	.04
Onderwijsvorm (Ref. cat: aso/kso)				
tso	.03	.04*	.04	.04
(d)bso	-.01	.03	-.00	-.00
Levensbeschouwelijke overtuiging Ref. cat: ongelovig)				
Katholiek	.09***	.06**	.04*	.04*
Christelijk twijfelend	.03	.01	-.00	.00
Moslim strikt gelovig	.15***	.15***	.12***	.12***
Moslim niet strikt gelovig	.09***	.11***	.09***	.09***
Sociaaleconomische status				
Subjectief gezinsinkomen		.26***	.19***	.19***
Opleidingsniveau ouders (Ref. cat: hoog opgeleid)				
laag opgeleid		-.05*	-.04*	-.05*
midden opgeleid		-.06*	-.04	-.04
Buurtfactoren				
Overlastperceptie			-.06**	-.07**
Algemene buurtbeleving			.30***	.30***
Ervaren intolerantie t.a.v. jongeren			-.01	.01
Etnische factoren				
Perceptie van de etnische samenstelling woonbuurt				.02
Kwaliteit van contacten met andere etnische groepen				.00
Verklaarde variantie (R^2)	.08	.15	.24	.24
Adjusted R^2	.08	.15	.24	.24
ΔR^2	.08	.07	.09	.00
ΔF	24.55	63.41	86.48	.50
Sig. ΔF	.000	.000	.000	.604

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Bron: JOP-monitor Antwerpen-Gent (2012)

Tabel 6. Meervoudige lineaire regressieanalyse met 'subjectief welbevinden' als afhankelijke variabele voor de groep van 'twijfelend christelijke' jongeren uit Antwerpen en Gent (gestandaardiseerde β -waarden)

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5
Achtergrondkenmerken					
Geslacht (Ref. cat: vrouw)	.21***	.20**	.19**	.18**	.18***
Leeftijd	-.05	-.02	.01	.02	.05
Onderwijsvorm (Ref. cat: aso/kso)					
tso	.04	.07	.04	.04	.05
(d)bsa	-.10	-.06	-.10	-.10	-.14*
Familiale sociaaleconomische status					
Subjectief gezinsinkomen		.19**	.14*	.15**	.09
Opleidingsniveau ouders (Ref. cat: hogeschoold)					
midden geschoold		-.05	-.03	-.03	-.03
laag geschoold		.06	.08	.09	.10*
Buurtfactoren					
Overlastperceptie			.02	-.05	-.06
Algemene buurtbeleving			.32**	.34***	.20***
Ervaren intolerantie t.a.v. jongeren			-.04	-.05	-.01
Leven in multiculturele stad					
Perceptie van de etnische samenstelling woonbuurt				.13	.07
Kwaliteit van contacten met andere etnische groepen				-.07	-.03
Betekenisvolle relaties					
Responsiviteit vader					.17**
Responsiviteit moeder					.27***
Tevredenheid contact leerkrachten					.18***
Verklaarde variantie (R²)	.07	.10	.20	.23	.38
Adjusted R²	.05	.08	.18	n.s.	.34
ΔR^2	.07	.04	.10	n.s.	.16
ΔF	5.39	4.09	12.88	2.49	25.39
Sig. ΔF	.000	.007	.000	.084	.000

*p<.05; **p<.01; ***p<.001

Bron: JOP-monitor Antwerpen-Gent (2012)

Tabel 7. Meervoudige lineaire regressieanalyse met 'subjectief welbevinden' als afhankelijke variabele voor de groep van 'katholieke' jongeren uit Antwerpen en Gent (gestandaardiseerde β -waarden)

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5
Achtergrondkenmerken					
Geslacht (Ref. cat: vrouw)	.37***	.34***	.31***	.32***	.32***
Leeftijd	-.12	-.10	-.08	-.08	-.02
Onderwijsvorm (Ref. cat: aso/kso)					
tso	.10	.12*	.09	.09	.07
(d)bs	.07	.13*	.08	.09	.06
Familiale sociaaleconomische status					
Subjectief gezinsinkomen		.31***	.25***	.25***	.25***
Opleidingsniveau ouders (Ref. cat: hogeschoold)					
midden geschoold		-.07	-.04	-.04	-.04
laag geschoold		-.05	-.02	-.02	-.02
Buurtfactoren					
Overlastperceptie			-.01	-.01	.02
Algemene buurtbeleving			.31***	.30***	.23***
Ervaren intolerantie t.a.v. jongeren			-.01	-.01	.01
Leven in multiculturele stad					
Perceptie van de etnische samenstelling woonbuurt				-.03	-.03
Kwaliteit van contacten met andere etnische groepen				.09	.09*
Betekenisvolle relaties					
Responsiviteit vader					.10*
Responsiviteit moeder					.19***
Tevredenheid contact leerkrachten					.19***
Verklaarde variantie (R^2)	.14	.25	.34	.35	.45
Adjusted R^2	.13	.24	.32	n.s.	.43
ΔR^2	.14	.11	.09	n.s.	.11
ΔF	14.62	17.03	15.76	1.88	21.84
Sig. ΔF	.000	.000	.000	.155	.000

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Bron: JOP-monitor Antwerpen-Gent (2012)

Tabel 8. Meervoudige lineaire regressieanalyse met 'subjectief welbevinden' als afhankelijke variabele voor de groep van 'niet strikte moslimjongeren' uit Antwerpen en Gent (gestandaardiseerde β -waarden)

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5
Achtergrondkenmerken					
Geslacht (Ref. cat: vrouw)	.16*	.14*	.18**	.18**	.21***
Leeftijd	.03	.03	.05	.09	.07
Onderwijsvorm (Ref. cat: aso/kso)					
tso	-.03	.00	.01	.00	-.01
(d)bsa	.10	.16*	.13	.10	.09
Familiale sociaaleconomische status					
Subjectief gezinsinkomen		.36***	.30***	.29***	.23***
Opleidingsniveau ouders (Ref. cat: hooggeschoold)					
midden geschoold		-.09	-.08	-.10	-.10
laag geschoold		-.03	-.07	-.10	-.09
Buurtfactoren					
Overlastperceptie			-.11	-.12	-.06
Algemene buurtbeleving			.29***	.29***	.18**
Ervaren intolerantie t.a.v. jongeren			.05	.04	.03
Leven in multiculturele stad					
Perceptie van de etnische samenstelling woonbuurt				.07	.07
Kwaliteit van contacten met andere etnische groepen				-.13*	-.11
Betekenisvolle relaties					
Responsiviteit vader					.03
Responsiviteit moeder					.18**
Tevredenheid contact leerkrachten					.20**
Verklaarde variantie (R²)	.05	.19	.28	.30	.37
Adjusted R²	.03	.16	.25	n.s.	.33
ΔR^2	.05	.14	.09	n.s.	.08
ΔF	2.73	12.72	9.54	2.42	8.72
Sig. ΔF	.030	.000	.000	.092	.000

*p<.05; **p<.01; ***p<.001

Bron: JOP-monitor Antwerpen-Gent (2012)

Tabel 9. Meervoudige lineaire regressieanalyse met 'subjectief welbevinden' als afhankelijke variabele voor de groep van 'strikte moslimjongeren' uit Antwerpen en Gent (gestandaardiseerde β -waarden)

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5
Achtergrondkenmerken					
Geslacht (Ref. cat: vrouw)	.14*	.11	.13*	.13*	.14*
Leeftijd	.11	.12	.11	.11	.09
Onderwijsvorm (Ref. cat: aso/kso)					
tso	.07	.07	.06	.06	.09
(d)bsa	-.03	-.00	-.01	-.01	.02
Familiale sociaaleconomische status					
Subjectief gezinsinkomen		.27***	.26***	.23***	.26***
Opleidingsniveau ouders (Ref. cat: hooggeschoold)					
midden geschoold		-.09	-.08	-.07	-.05
laag geschoold		-.17*	-.15*	-.15*	-.09
Buurtfactoren					
Overlastperceptie			-.13*	-.13*	-.10
Algemene buurtbeleving			.25***	.25***	.15**
Ervaren intolerantie t.a.v. jongeren			-.06	-.06	-.04
Leven in multiculturele stad					
Perceptie van de etnische samenstelling woonbuurt				.02	.02
Kwaliteit van contacten met andere etnische groepen				.05	.05
Betekenisvolle relaties					
Responsiviteit vader					.06
Responsiviteit moeder					.20**
Tevredenheid contact leerkrachten					.24***
Verklaarde variantie (R^2)	.04	.15	.23	.24	.36
Adjusted R^2	.03	.13	.20	n.s.	.32
ΔR^2	.04	.11	.08	n.s.	.12
ΔF	2.86	10.66	9.25	.52	16.05
Sig. ΔF	.024	.000	.000	.593	.000

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Bron: JOP-monitor Antwerpen-Gent (2012)

Tabel 10. Meervoudige lineaire regressieanalyse met 'subjectief welbevinden' als afhankelijke variabele voor de groep van 'ongelovige' jongeren uit Antwerpen en Gent (gestandaardiseerde β -waarden)

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5
Achtergrondkenmerken					
Geslacht (Ref. cat: vrouw)	.22***	.19***	.19***	.19***	.19***
Leeftijd	-.05	-.02	.02	.02	.04
Onderwijsvorm (Ref. cat: aso/kso)					
tso	.02	.02	.01	.01	.02
(d)bsa	-.04	.01	-.03	-.03	-.04
Familiale sociaaleconomische status					
Subjectief gezinsinkomen		.30***	.30***	.23***	.20***
Opleidingsniveau ouders (Ref. cat: hogeschoold)					
midden geschoold		-.03	-.02	-.02	-.01
laag geschoold		-.08*	-.06*	-.07*	-.05
Buurtfactoren					
Overlastperceptie			-.02	-.04	-.01
Algemene buurtbeleving			.28***	.29***	.22***
Ervaren intolerantie t.a.v. jongeren			.01	.01	.04
Leven in multiculturele stad					
Perceptie van de etnische samenstelling woonbuurt				.04	.01
Kwaliteit van contacten met andere etnische groepen				.00	.02
Betekenisvolle relaties					
Responsiviteit vader					.09**
Responsiviteit moeder					.18***
Tevredenheid contact leerkrachten					.19***
Verklaarde variantie (R^2)	.06	.15	.22	.22	.31
Adjusted R^2	.05	.14	.21	n.s.	.30
ΔR^2	.06	.09	.07	n.s.	.09
ΔF	12.12	30.37	25.63	.53	35.89
Sig. ΔF	.000	.000	.000	.586	.000

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Bron: JOP-monitor Antwerpen-Gent (2012)